

Dugonics András.

— Született 1740. október 17-én Szegeden; meghalt 1818. július 25-én ugyanott. —

Legnépszerűbb regényírója volt magyar kortársainak — s egyik legjelesebb tanára a bölcséletnek és mennyiségtannak. Magyar minden ízében. A nemzeti eszmék első nagyobb hullámvetéseinek idejében legalább is annyira emelte ez dicsőségét, mint amott képzeleteréje és irálya, emitt pedig alapossága és előadásmódja.

Tizenhat éves korában lett a kegyes tanítórend tagja s huszonnégy éves volt, midőn padokból padok elé lépett. Valóban, korán arra, hogy kész tapasztalatokkal gazdagítsa növendékeinek ösmereteit; de ifjú észszel is éretten, hogy teljes komolysággal vegye a reá várt feladatot. Medgyesen a szónoklat- és költészettant kezdte tanítani s itt, Erdély klasszikus földjén szerette meg a római történetet, melynek nem egy nagy emlékével találkozott. Ott szerette meg, a mi — szerénte is — nagygyá totte Róma népét: a férfiaságot és a szegénységet. S a jómódú — bár nem nemes — család ivadékát vonzotta

Facd. Plutarch.

13

mindakettő. Anyagi jutalom reménye nélkül, fáradhatatlanul tört — nem a nagyságra, mert szívét az nem hozta ideges dobogásba, — hanem a hasznosságra.

Az oktatás felsőbb fokán mint a nyitrai növendékpapság bölcsélettanára (1771—1773) tünt ki először, és pedig, mint életirói megjegyzik, „a nagy tudós Gusztényi János nyitrai főpásztor legnagyobb meglepődésére“. Igazi babérokat azonban a tanügy terén, mint az elemi mathesis tanára, vagy — a hogy maga írta — „a józan s egyszerű mind a természeti tudományoknak tanítója“ avatott. Mind ilyen 1774. októberétől 1808-ig működött a budai, illetőleg pesti egyetemen, hol a felsőbb mennyiségtant Mitterpacher József adta elő. Eleinte mindössze is csak két évből állt a tanfolyam; az első évnek logika, metaphysika és mennyiségtan, a másodiknak erkölcsös természettan volt a tárgya. Kézikönyvekül általán a bécsi egyetemre nézve megszabottak szolgáltak; a tollbamondást tiltották. Dugonics azonban, ki azonfelül rendkívüli tárgyul a gyakorlati mértanból és építészetből is adott leckéket, magyar kézikönyvvel lépett föl oly időben, midőn — hosszú ideig még — csak latinul szólhatott a tanár. József uralkodása idejében mennyiségtannal a másodéveseknek is kellett foglalkozniok; az akkor november elsejétől szeptember 8-ig tartott tanévben tehát, ha csak heti 2 óra mellett is, alaposabban, illetőleg behatóbban fejtegethette szakmáját.

Négy könyvet írt a „tudakosságról“, mi alatt a mathesist, a „mekkoraság tudományát“ értette. E négy könyv (ugyanannyi félévre számítva) az algebrát, geometriát, trigonometriát és a csúcsos szeléseket (sectiones conicae) tartalmazta. — Összehasonlításul nem érdektelen talán megjegyezni, hogy a réaliskolák mai szervezetében az amott felsőbb fokra szánt kúpszeletekkel már az V. osztályban megismerkednek a növendékek az ábrázoló mértanban, a VIII. osztályban pedig egyebek közt a másodrendű vonalaknak és kúpmetaszeteknek azonosságát bizonyítják. A IV. osztályból fölfelé minden osztályban gyakorolják az algebrát stb., szóval hasonlíthatatlanul nagyobb tananyagot dolgoznak fel, mint akkor elő volt írva az egyetem két-évi folyamára.

„Javasolom minden hazámfiának — szól magánosan használatára is szánt könyvének elején Dugonics — hogy a tudakosságot oly valakitől tanulja, a ki ennekelőtte e mély tengerben nemcsak evezett, hanem inkább a kormányt is nagy szorgalmatossággal tartotta; mert ha maga ereszkedik egy valaki e habok közé, nemcsak a kőszálon, hanem minden

aprólékos *a—b—abon* felakad.“ Szorosan meg kell tartani az egymásutánt s az előzmények megértése nélkül sohasem szabad tovább menni. Az utóbbiak igazsága mindig az előbbiektől függ. Lassan, de biztosan kell haladni; a hirtelenkedés e tudományban jár a legnagyobb veszélylyel. „Én előttem — szól méltó önérzettel — e jeget senki meg nem törte. Törtetlen úton vezetlek. Csak jól vigyázz nyomdokaimra: előre megmondom, hogy nagy munkával ugyan, de bizonyos kincsre vezetlek“.

A *mathesis* módszerében úgy járt el, hogy először is defineált, vagyis „magyarázott“. Ha e rövid meghatározásban megint fordult elő ismeretlen fogalom, azt szintén kifejtette. A tudakosságot pl. a mekkoraság tudományának mondotta; így azonban mindjárt azt is körvonalmazni kellett, hogy „a mekkoraság (*quantitas*) minden olyan nagyság, mely hozzáadással nagyobbodik, elvevéssel kisebbedik“.

Magyarázatai után másodsorban a „tudtomok“ (*axiomák*) következnek; vagyis az oly elmélkedő „mondák“, miknek igazságát vitatni szükségtelen; pl. hogy a szem kisebb az egész főnél. Hasonlóan a „kéremények“ (*postulatumok*), miknek valóságát józan elme további vitatás nélkül is átláthatja; pl. hogy egy czérnaszálnál más hosszabab is szakíthatni. Így azután egymásután jönnek az „állományok“ (*hypotheses, conditiones*), „vételek“ (*theoremata*), „tételek“ (*problemata*), „folyadékok“ (*corollaria*); esetleg a „jegyzetek“ (*scholia*) és az „elevek“ (*lemmata*).

Nem is szólva arról, hogy Dugonicsnak még Tolvay-Menyő és Maróthi után is akadt teremtenivalója a mennyiség- és mértan magyar terminológiájában, módszere és rendszere tekintetében egyaránt jeles munkát adott. Alkalmazott mennyiségtana, melyet latinul írt, a felsőbb geometriával együtt kéziratban maradt.

De más szakban is kitűnt a nevelés terén Dugonics, ki 1780-ban a bölcséleti kar dekánya, 1787-ben pedig az egyetem rectora volt. Különösen nagy súlyt fektetett tanítására.

„Nem szabad — írja a „Római Történetek“ bevezetésében — a történeteket úgy előadni, hogy (valamint a költeményesek cselekedni szokták) újjaiból szopja és abból legelje a kedvöket: minő szép lett volna, ha úgy történt volna“. Helyteleníti pl. XII. Károlynak (reáliskoláinkban ma széltére olvasott) életrajzát, melyet Voltaire írt. Az a történetíró legnagyobb érdeme, ha az igazat annak rendje szerint, érthetőképen, röviden, világosan előadhatja.

Azt keresi a történelemben, a mi angol iskolákban nemcsak e tárgynak, hanem az egész középiskolai oktatásnak főcélja, a jellemfejlesztést. Önhittségből származik mások megvetése, a gyönyörködtető cselekedet, ellustálás, leomlás. Meg hasonlás, nagyravágyás, a törvények iránt való tiszteletlenség, vallástalanság a birodalmak hanyatlásának, azután bukásának oka. A történelemből merített példákkal óvja a gyermeket a szerencsejátéktól, henyéségtől, tékozlástól; figyelmezteti, hogy önerejének túlbecsülése minden mást elidegenít tőle; „vajmi nehéz pedig jó barátok nélkül e világon élni.“

Forgolódjék társaságokban az ifjú s vessse meg a szolgálkúeket; „okos és forgott ember soha sem veti meg a jót, valamint igen nehezen szeretheti meg a rosszat.“ Senki se vélje magáról, hogy sokat tud; mert több az, mihez nem ért. Szappanbuborékhoz hasonló, kik mások jó tanácsait megvetve, csupán önmagukban bíznak s így önkicsinységökben enyésznek el. Szeresse a gyermek azt, kitől jót tanulhat; óvja magát azoktól, kik erkölceit megvesztegethetik.

Egyetemi tanár és tanítvány közt abban az időben szívélyesebb volt a viszony, mert szorosabb a kötelék, mely őket egymáshoz fűzte. A hallgatót szoros értelemben vett tanítványnak tekintették, ki föltétlenül a tanár vezetésére szorult, holott egyetemi fokon bizonyos önállósággal kell már bírnia az ifjúnak. A középiskolai oktatás hiányainak pótlására inkább törekedtek, mint a már ott adott alapon való tovább építésre. Új szempontokat az életbe kilépve kereshettek a növendékek. Másrészt azonban a tanárok által gyakorolt fegyelem, mely főkép a tananyag tökéletes elsajátításának követelésében állott, gyakoribbá tette az alapos fiatal emberek számát, mint manap.

Dugonics szigorú, de igazságos tanár volt. Mindenkiről magyarán megmondta véleményét, mert a nevelést nem tartotta az egyetem méltóságán alúl állónak; a tanulók nagyobb része azonban így is szeretettel csüggött rajta. Magyarázatait tömegesen és szívesen hallgatták; mert a népszerű regényíró és költő oly egyszerűen és oly világosan fejtegette a mathesist, hogy a reáliák iránt akkor még kevésbé fogékonyak is teljes haszonnal hallgathatták szavait.

S valami rendkívülit is találtak benne, hogy a legszárazabbnak hirdetett tudományt, melyet a legcsekélyebb szó-készlettel lehetne előadni a föld bármely nyelvén, oly vonzóan és oly kedveltető modorban tudta fejtegetni. Mert ha a Ratio Educationis azt követelte, hogy a mennyiségtanban főfigyelmet

azon részekre fordítsanak, mik a mezei gazdaság segédrészeiül szolgálnak, minők a vízmérsan és polgári építészet elemei. Dugonicsban külön kormányutasítás nélkül is rég fölébredett már az a vágy, hogy tárgyának elvontságát összhangzatba hozza a mindennapi élet követelményeivel.

E részben nem volt úttörő. Maróthy arithmetikája — igaz, alsóbb fokon, mint Dugonics „tudákossága“ — ebben kitünő előzője; s nem tekinthetni elveszettnek azt az időt, mit olykor subtilitásokkal szükség nélkül is foglalkozó mathematikus tankönyvirőink Maróthy és Dugonics módszerének megfigyelésére fordítának. Nem szabad megmosolyognunk e két embernek azt a törekvését, hogy számtanítás közben is kerestek és találtak módot és alkalmat a hazafiasság tüzésnek élesztésére. Igaz, inkább is tehatték ezt akkor. Latinul kellett tanítnia Dugonicsnak, a legjobb magyar írók egyikének. Fenntartotta azonban jogát, hogy jobban való megértethetés végett magyarul ismételhesse szavait. A hallgatóknak akkor önkénytelenül is tapasztalniok kellett, nyelvünk mennyire alkalmas a mennyiségtan finomabb árnyalatainak visszaadására, és hogy van ereje, szabotossága a tudománynak ez ágában is, melynek különben oly kevés igénye lehet a „nemzeti“ jellegre József németesítő rendeleteinek idejében nagyon helyén volt tehát, ha a magyar nyelvnek ebbeli érdemeire határozottabban is utalt a tanár; mert hiszen azokhoz szólt, kik tudományos pályára készülve, részben ép a matematika művelésére voltak hivatva; kiknek tehát nem volt szabad kitérniök azon kötelesség alól, hogy a magyar ajkúak számára minden tudományt, — ezt is hozzáférhetővé kell tenni.

A nagytudományú s józan itéletű tudós vidám és kedves volt tanítványai körében s egyéniségének emez előnye mindenestre sokat tett hazánkban a mennyiségtan népszerűsítésére. Oly elevenen és oly élénken adott elő, hogy ébren tartja vala hallgatóinak érdeklődését, ha nem lettek volna is oly világosak és kézzelfoghatók magyarázatai. — Harmincznégyévi tanársága e téren nem gazdagította fölfedezésekkel és új elméletekkel a tudományosságot s négykötetes matematikáján kívül egy más művel sem gyarapította e szak irodalmát; — de már költői egyéniségének varázsa által is sok ifjút vonzott annak tanulására s egy komolyabb irány megkedvelésére oly időben, midőn a mennyiségtannak nálunk kevés volt még a kelete.

Ebben áll az ő tanárkodásának főérdeme; s abban, hogy a magyar egyetemen ő adta meg a matematika magyarul

való tanításának lehetőségét. Elég érdem, hogy a jeles regényíróval egyuttal a jeles paedagogusok közt tiszteljük.

Életrajza. Dugonics született 1740. október 17-én Szegeden, hol a gymnasiumot is végezte. 1756-ban Privigyén kegyesrendi papnövendék lett s a bölceletet Nagy-Károlyban, a hittudományt pedig Nyitrán végezte. Tanári pályáját, 1764-ben fölszenteltetve, Medgyesen a gymnasium két felsőbb osztályában kezdte s itt írta meg „Trója veszedelme“ című költeményét, mely azonban csak hét év múlva jelent meg. 1770-től a nyitrai papnövelő házban tanította a bölceletet, 1774-ben pedig megszerezvén a bölcelelettudori czímet, a budai egyetemhez nevezte ki a király, mint az elemi mennyiségtan tanárát. Mint ilyen kezdette meg egész erővel irodalmi munkásságát: Úlysses, Etelka, az Arany Perecek, Jolánka, Gyapjas Vitézek, a Szerecsenek, Cserai, Jeles Történetek (színműveinek gyűjteménye), a Római Történetek, a Magyarok Uradalmi, Szittyai Történetek, Nevezetes Hadvezérek még életében, — a Magyar Példabeszédek pedig már halála után jelentek meg. 1808-ban tanszékéről Szegedre vonult vissza az eltörődött író és tudós s ott végezte munkás életét 1818. július 25-én.

Paedagógiai tekintetben legfontosabb műve: A tudákosságnak négy könyve. (Második megbővített kiadás.) Pozsonyban és Pesten, 1798. — 8 r. 272, 154, 64 és 92 lap.

Dr. Márki Sándor.